

Styret i Nordea Norge Pensjonskasse
Postboks 1818 Vika
0123 OSLO

VÅR REFERANSE

17/11406

DERES REFERANSE

UNNTATT OFFENTLIGHET

Offl. § 13 1. ledd, jf. fvl. § 13 1.
ledd nr. 2
Gjelder kun avmerket avsnitt

DATO

29.08.2018

Merknader - endelig rapport

Finanstilsynet gjennomførte stedlig tilsyn i Nordea Norge Pensjonskasse 21. februar 2018. Formålet med tilsynet var gjennomgang av pensjonskassens system for styring og kontroll samt risikoeksponering og kapitalisering.

Til grunn for disse merknadene ligger Finanstilsynets foreløpige rapport datert 4. april 2018 og styrets kommentarer til rapporten i brev av 8. juni 2018. Finanstilsynet viser også til brev fra pensjonskassen mottatt 19. april 2018 ("Krav om ny innsending av stresstest 1-rapport per 31. desember 2017") og Finanstilsynets svar i brev av 24. april 2018 ("Prinsipper for stresstestrapporteringen").

Finanstilsynet har følgende merknader etter det stedlige tilsynet:

FORHOLD KNYTTET TIL RISIKONIVÅ OG KAPITALISERING

Beste estimat for forsikringsforpliktelsene i Finanstilsynets stresstest - nåverdi av fremtidige premier mv.

Finanstilsynet skrev i sin foreløpige rapport at Nordea Norge Pensjonskasses bufferkapitalutnyttelse reelt sett har vært høyere enn 200 prosent siden stresstestrapporteringen ble innført i 2012 som følge av at det er benyttet forutsetninger som ikke gjenspeiler faktiske forhold. Finanstilsynet var kritisk til at styret har lagt til grunn at beregninger basert på fiktive premier kan erstatte faktiske tiltak fra styret, og ba om styrets kommentarer.

Finanstilsynet påpekte at nåverdien av fremtidige rentegarantipremier skal beregnes med utgangspunkt i faktiske pristariffer (forutsetningene skal være i tråd med faktisk praksis). Nordea Norge Pensjonskasse har aldri krevd inn rentegarantipremie fra arbeidsgiverforetakene, men Finanstilsynet registrerte at pensjonskassen likevel har lagt til grunn at slike premier innbetales. Finanstilsynet konstaterte at pensjonskassen ville ha blitt tilført over 200 millioner kroner i egenkapital om en rentegarantipremie på 1 prosent hadde blitt innbetalt årlig fra innføringen av stresstestene i 2012 til 2018. Tilsvarende kommentar ble gitt vedrørende fremtidige fortjenestelementer.

FINANSTILSYNET

Revierstredet 3
Postboks 1187 Sentrum
0107 Oslo

Telefon 22 93 98 00
Telefaks 22 63 02 26

post@finansstilsynet.no
www.finanstilsynet.no

Saksbehandler

Runar Elvsborg
Dir. tlf 22 93 99 03

Styret viser i sitt svar blant annet til eget brev av 19. april 2018 om problemstillingen og Finanstilsynets svar av 24. april 2018 på dette brevet. Det følger av brevet at pensjonskassen ikke er enig i prinsippene Finanstilsynet legger til grunn for rapporteringen. Finanstilsynet gjentok i sitt svar at det er *forventede* kontantstrømmer som skal legges til grunn i beregningen av beste estimat av forsikringsforpliktelsene. Nåverdien som rapporteres skal representere realistiske forventninger om fremtidig premier, og skal ikke omfatte premier som pensjonskassen kan innhente, men ikke forventer å innhente.

Styret mener at forutsetningene lagt til grunn i beregningen av tidsverdien av rentegarantien ikke kan løsrives fra nåverdien av fremtidig rentegarantipremie. Finanstilsynet tolker svaret slik at tidsverdien av rentegarantien også har vært rapportert feil, og tar til etterretning at pensjonskassen mener at summen av disse feilene gjør at faktisk bufferkapitalutnyttelse kan ha vært lavere enn det Finanstilsynet har gjengitt i sin foreløpige rapport. Finanstilsynet vil understreke viktigheten av korrekt rapportering for at hensiktsmessige tiltak gjennomføres til rett tid.

Finansiell stilling og tiltak

Finanstilsynet vurderte i sin foreløpige rapport pensjonskassens finansielle stilling som svak og at det var nødvendig at styret gjennomfører tiltak. Finanstilsynet la i sin vurdering til grunn pensjonskassens bufferkapitalutnyttelse ved utgangen av 2017 justert for rapportert nåverdi av fremtidige premier. Finanstilsynet viste imidlertid til at rentenivået har økt markert i første kvartal 2018 og at det var grunn til å tro at dette har bedret pensjonskassens samlede finansielle stilling, men påpekte samtidig at det var usikkerhet knyttet til tilstrekkeligheten av pensjonskassens kostnadstariffer og fortsatt risiko for overgang til fripoliser for gjenværende premiebetalende bestand. Finanstilsynet ba om styrets vurdering av pensjonskassens finansielle stilling.

Finanstilsynets noterer at styret ikke vurderer pensjonskassens finansielle stilling som svak. Styret viser til beregnet bufferkapitalutnyttelse ved utgangen av 2017 hvor både nåverdien av fremtidige premier og tidsverdien av rentegarantien er satt til null. Styret fremhever at arbeidsgiverforetaket er meget solid med meget lav motpartsrisiko, både fra et kredittmessig og et personalmessig synspunkt, og at styret hele tiden har lagt til grunn at det er meget høy sannsynlighet for at rentegarantipremien vil bli innbetalt dersom pensjonskassens styre krever dette. Finanstilsynet vil bemerke at det er risiko for overgang til fripoliser, og at denne risikoen allerede har materialisert seg gjennom at planendringen, som ble gjennomført fra 1. januar 2017, betydelig reduserte pensjonskassens premiebetalende bestand.

Finanstilsynet registrerer at styret erkjenner at endret beregning av stresstesten gjør at pensjonskassen har en finansiell stilling som, uten innbetalinger fra arbeidsgiverforetakene eller andre relevante tiltak, er utenfor pensjonskassens egne vedtatte rammer. Styret fremhever videre at pensjonskassen har en økende andel fripoliser og en relativt kort horisont før siste aktive medlem blir pensjonist og at disse forholdene gjør pensjonskassen mer sårbar for svingninger fremover. Styret finner det derfor nødvendig med tiltak for å sikre en robust økonomisk base for driften. Finanstilsynet tar til etterretning at pensjonskassen har varslet arbeidsgiverforetakene om rentegarantipremie for hovedforfall 1. januar 2019 og at andre tiltak kan være aktuelle i samråd med arbeidsgiverforetakene.

Pensjonskassens kostnadstariffer

Tilstrekkeligheten av kostnadstariffene har vært tema på flere styremøter, men Finanstilsynet konstaterte i sin foreløpige rapport at ingen tiltak var besluttet per utgangen av 2017. Finanstilsynet ba styret redegjøre for pensjonskassens konkrete planer for styrking av kostnadstariffene.

Stykktillegg for fripoliser

Finanstilsynet ba styret redegjøre for om den nåværende tariffen for stykktillegg per år per fripolise gjelder hele bestanden, når en eventuell omregning ble gjort og hvordan økningen i administrasjonsreserven ble finansiert.

Finanstilsynet tar til etterretning at pensjonskassen i 2018 vil opppreservere alle fripoliser til samme stykkpristillegg.

Bruttoføring av kostnader knyttet til kapitalforvaltningen

Finanstilsynet viser til at en viktig forutsetning ved fastsettelsen av forsikringsvirksomhetsloven av 2005 og dens regler om pristariffer og premier, var prinsippet om at pensjonsinnretningene selv må bære risikoen for eventuelle underskudd på kostnadsresultatet i et år, men der pensjonsinnretningene til gjengjeld har rett til alt overskudd på kostnadsresultatet. Dette må ses i sammenheng med gjeldende overskuddsmodell som prinsipielt skiller mellom overskudd på henholdsvis årets kostnadsresultat, avkastningsresultat og risikoresultat. Underskuddet på kostnadsresultatet kan for pensjonsordninger med sikrede ytelser etter foretakspensjonsloven, innskuddspensjonsloven og tjenstepensjonsloven ikke dekkes ved fradrag i de overskudd på avkastnings- eller risikoresultatet som skal fordeles mellom og tilordnes forsikringskontraktene. Pensjonsinnretningene har som hovedregel heller ikke rett til andel av overskudd på avkastnings- og risikoresultat. Dersom forvaltningskostnader blir avregnet mot den avkastning som er oppnådd, vil dette føre til at forsikringskundene dekker kostnader som ellers skulle vært betalt av pensjonsinnretningen. Dette vil medføre at fripoliseiere og pensjonister får tildelt for lavt (rente)overskudd, med lavere pensjonsregulering som resultat, noe som vil være i strid med lovens bestemmelser. Finanstilsynet ba styret bekrefte at bruttoprinsippet er lagt til grunn i pensjonskassens kostnadstariffer.

Finanstilsynet registrerer at styret bekrefter at pensjonskassen fører alle kostnader knyttet til kapitalforvaltningen brutto. Styret kan imidlertid ikke se at det finnes rettslige krav til at underliggende indirekte forvaltningskostnader i verdipapirfond skal bruttoføres. Finanstilsynet viser til den rettslige begrunnelsen for bruttoprinsippet i avsnittet over og bemerker at det etter Finanstilsynets vurdering er unntak fra dette prinsippet som krever særskilt hjemmel.

FORHOLD KNYTTET TIL STYRING OG KONTROLL

Overordnet styring og kontroll

Strategi og overordnede retningslinjer

Overordnet strategi - Strategiprosessen

Finanstilsynet forventer at det foreligger et overordnet strategidokument hvor mål og strategier for virksomheten fremgår, hvor det defineres en klar overordnet risikotoleranse og hvor øvrige styrende dokumenter klart forankres. Strategien bør sikre helhetlig risikostyring.

Finanstilsynet registrerte at styret i Nordea Norge Pensjonskasse vedtok en overordnet strategi i sitt møte 11. desember 2017, men kunne ikke se at strategidokumentet var drøftet i tidligere styremøter og stilte spørsmål ved om den gjennomførte strategiprosessen har sikret god nok forankring i styret.

Finanstilsynet registrerer fra styrets svar at den overordnede strategien bygger på styrende dokumenter som har vært drøftet grundig i styret gjennom mange år, og at styret derfor mener at den overordnede strategien er tilstrekkelig forankret. Finanstilsynet merker seg at den overordnede strategien vil bli evaluert årlig, og at styret ser det som naturlig at innhold og form vil endres gjennom kontinuerlig styrearbeid.

Overordnet strategi - Styrets risikotoleranse mv.

Styret har i strategidokumentet definert sin overordnede risikotoleranse relatert til utfallet av Finanstilsynets stresstest. Ved bufferkapitalutnyttelse over 150 prosent skal styret og daglig leder informeres og tiltak vurderes. Det er uklart ut fra dokumentet hvem som skal informere. Når bufferkapitalutnyttelsen overstiger 200 prosent eskaleres alvorlighetsgraden, men Finanstilsynet kunne ikke se at dette gjenspeiles i krav om ytterligere tiltak. Mulige tiltak berøres kort i strategien, herunder å innføre eller øke rentegarantipremien. Finanstilsynet skrev at slik pensjonskassen har rapportert nåverdi av fremtidige rentegarantipremier i stresstesten gis det få eller ingen insentiver til å ta i bruk et slikt sentralt virkemiddel. Etter Finanstilsynets oppfatning bør styret som en del av strategien etablere en klar kapital- og beredskapsplan, herunder definere en klar strategi for oppbygging og bruk av bufferkapital.

Det følger av styrets svar at styret mener at enhver kritisk situasjon må behandles på egne premisser, slik at en plan fastsatt på forhånd vil ha begrenset gyldighet og relevans. Finanstilsynet vil bemerke at beredskapsplaner/handlingsregler ikke nødvendigvis betyr at det skal gjennomføres tiltak som er forhåndsdefinerte. Finanstilsynet registrerer at styret ved den kommende gjennomgangen av strategien vil vurdere eventuelle uklarheter om hvem som skal informere, om det er behov for presisering av tiltak ved økt alvorlighetsgrad og om hvordan tiltaket "avklaring med foretaket" skal inngå i strategien. Finanstilsynet fastholder at styret bør etablere en klar kapital- og beredskapsplan, herunder definere en klar strategi for oppbygging og bruk av bufferkapital.

Pensjonskassens uavhengighet

Styret bør gjennom de styrende dokumentene og det etablerte avtaleverket sikre pensjonskassens faktiske uavhengighet fra arbeidsgiverforetakene. Finanstilsynet kunne ikke se at styrets instruks ga føringer for hvordan mulige interessekonflikter skal håndteres. Finanstilsynet ba styret redegjøre for hvordan det sikrer pensjonskassens faktiske uavhengighet fra arbeidsgiverforetakene og hvordan interessekonflikter håndteres.

Finanstilsynet kan ikke se at styret i sitt svar generelt har redegjort for hvordan det sikrer pensjonskassens faktiske uavhengighet fra arbeidsgiverforetakene og hvordan interessekonflikter håndteres. Finanstilsynet tar imidlertid til etterretning at styreinstruksen vil revideres og dekke håndtering av interessekonflikter.

Organisering og ansvarsforhold

Styrets egnevaluering

Styret i Nordea Norge Pensjonskasse diskuterer årlig styrets arbeid og styrets samlede kompetanse. Finanstilsynet anbefalte at styrets egnevaluering ytterligere formaliseres ved at det foreligger et skriftlig grunnlag for styrets diskusjon basert på en anonymisert kartlegging blant styremedlemmene. Finanstilsynet kunne videre ikke se at styrets egnevaluering var berørt i styrets instruks.

Finanstilsynet registrerer at styret vil følge Finanstilsynets anbefaling om anonym spørreundersøkelse i kommende evaluering, og deretter diskutere hvilken modell man finner hensiktsmessig fremover. Finanstilsynet tar til etterretning at styret i gjennomgangen av styreinstruksen i 2018, vil vurdere å omtale egnevalueringen.

Opplæring av nye styremedlemmer mv.

Finanstilsynet registrerte at pensjonskassen ikke har en etablert praksis for opplæring av nye styremedlemmer. Under tilsynet ble det imidlertid vist til at nye styremedlemmer har tilgang til styreportalen der all relevant dokumentasjon er lagret. Videre behandler styret enkelte styrende dokumenter/sentrale retningslinjer med flere års mellomrom, herunder styrets instruks som sist ble vedtatt i mars 2014. Finanstilsynet stilte spørsmål ved om dette er en hensiktsmessig praksis blant annet når pensjonskassen jevnlig får oppnevnt nye styremedlemmer.

Finanstilsynet registrerer at styret vil be administrasjonen lage et kort opplæringsprogram, som alle nye styremedlemmer tilbys å gjennomgå, samt gi nåværende styremedlemmer mulighet til å delta, og at dette vil komme i tillegg til jevnlig seminar for hele styret. Finanstilsynet legger videre til grunn at styret vil vurdere frekvensen på behandling av styrende dokumenter/sentrale retningslinjer.

Uavhengige kontrollfunksjoner

Finansforetakslovens krav til uavhengige kontrollfunksjoner er ikke gjennomført for pensjonskasser. Pensjonskassene er imidlertid underlagt krav om uavhengig kontroll med kapitalforvaltningen og krav til at risikoanalyser skal gjennomføres av en enhet som er uavhengig av utøvende enhet. Finanstilsynet har i sitt tilsynsarbeid anbefalt pensjonskassene å utvide kontrollfunksjonens ansvarsområde til å dekke oppfølging av virksomhetens samlede risiko. Det vises for øvrig til IORP II-direktivet som stiller krav til uavhengige kontrollfunksjoner. Finanstilsynet forventer at pensjonskassene videreutvikler sin kontrollfunksjon for å sikre helhetlig og uavhengig overvåking av pensjonskassens risikoer, herunder videreutvikle pensjonskassens vurdering/kvantifisering og jevnlig rapportering av samlet risiko. Finanstilsynet ba styret redegjøre for hvilken funksjon i pensjonskassen som har ansvaret for samlet risikostyring per dato og hvordan dette ansvaret ble ivaretatt i forbindelse med at pensjonsplanen ble endret 1. januar 2017.

Finanstilsynet forstår dokumentasjonen og styrets svar slik at det per dato ikke er en enkelt uavhengig funksjon som har ansvaret for samlet risikostyring, herunder risikoer knyttet

forpliktelsene. Finanstilsynet legger til grunn at pensjonskassen identifiserer hvilke tiltak som bør vurderes for å møte forventede fremtidige krav i IORP II.

Ansvarshavende aktuar

Finanstilsynet har godkjent Gabler Pensjonstjenester AS som ansvarshavende aktuar i henhold til nåværende pensjonskasseforskrift § 35 første ledd. I avtalen med pensjonskassen fremheves den utøvende aktuaren som ansvarshavende aktuar. Finanstilsynet understreket at det er Gabler Pensjonstjenester AS som er ansvarshavende aktuar og som er pålagt de plikter som følger av regelverket, og at dette må klargjøres i avtalen mellom pensjonskassen og Gabler Pensjonstjenester AS. Finanstilsynet påpekte at pensjonskassen har et selvstendig ansvar for risikostyring og internkontroll knyttet til utkontraktert virksomhet, og må påse at aktuaroppgavene og pliktene som tilligger ansvarshavende aktuar ivaretas av oppdragstaker, jf. risikostyringsforskriften § 5.

Finanstilsynet registrerer at styret vil sørge for at avtalen endres slik at det klart fremgår at det er Gabler Pensjonstjenester AS som er pensjonskassens ansvarshavende aktuar. Finanstilsynet tar til etterretning at styret opplyser at det er slik avtalen er gjennomført i praksis. Finanstilsynet legger til grunn at styret løpende sikrer at ansvarshavende aktuars oppgaver og plikter ivaretas.

Utkontraktering – jevnlig vurdering av avtaleforhold

Nordea Norge Pensjonskasse har inngått en omfattende avtale med Gabler Pensjonstjenester AS om administrasjon av pensjonskassen. Videre er det inngått avtale med Nordea Bank AB om forvaltning av pensjonskassens eiendeler. Etter det Finanstilsynet forstår ble avtaleforholdene inngått når pensjonskassen ble opprettet. Finanstilsynet er av den oppfatning at styret jevnlig bør vurdere alle sentrale avtaleforhold og stille spørsmål om organiseringen av virksomheten er hensiktsmessig. Finanstilsynet ba styret redegjøre for om det jevnlig er gjennomført formelle prosesser hvor pensjonskassens sentrale avtaleforhold er vurdert.

Finanstilsynet registrerer fra styrets svar at pensjonskassen ikke har fastsatte prinsipper for jevnlig formell evaluering av de viktigste tjenesteleverandørene. Styret viser imidlertid til styrets løpende vurderinger av kvalitet og servicenivå og til en uavhengig gjennomgang av kapitalforvaltningen og oppnådde resultater gjennomført i 2013. Styret har ikke sett behov for formelle prosesser. Finanstilsynet fastholder at styret jevnlig bør vurdere alle sentrale avtaleforhold og stille spørsmål om organiseringen av virksomheten er hensiktsmessig. Etter Finanstilsynets oppfatning bør dette være en formell prosess.

Finanstilsynet registrerer for øvrig at styret vil sørge for at avtalen med Gabler Pensjonstjenester AS oppfyller risikostyringsforskriftens krav om at Finanstilsynet gis tilgang til opplysninger fra og tilsyn med virksomheten der Finanstilsynet finner det nødvendig.

Daglig leders oppfølging av utkontraktert virksomhet

Finanstilsynet konstaterte at pensjonskassen har utkontraktert all virksomhet. Daglig leder er ansatt i Gabler Pensjonstjenester AS og skal følge opp tjenester som kjøpes fra samme foretak eller heleide datterforetak av Gabler Pensjonstjenester AS. Finanstilsynet registrerte samtidig at daglig leder har eierandeler i Gabler Holding AS som igjen eier Gabler Pensjonstjenester AS. Finanstilsynet stilte spørsmål ved daglig leders uavhengighet. Etter Finanstilsynets oppfatning ville pensjonskassens system for styring og kontroll bli styrket dersom daglig leder var uavhengig av øvrig utkontraktert virksomhet.

Det følger av styrets svar at en løsning med utkontrakterte leveranser best oppfyller kravene til en hensiktsmessig organisering. Styret mener at alternativet til å utkontraktere oppgaven som daglig leder, er en egen ansatt daglig leder, og styret fremfører at dette ikke vil styrke systemet for styring og kontroll. Finanstilsynet vil bemerke at alternativet ikke nødvendigvis er å ansette en daglig leder, men å utkontraktere funksjonen til en uavhengig tjenesteleverandør. Styret er av den oppfatning at en daglig leder som er tett på andre leveranser til pensjonskassen styrker muligheten for å kontrollere og følge opp leveransene. Finanstilsynet ser at dette kan være effektivt, men vil fremholde at motstykke er redusert uavhengighet. Finanstilsynet fastholder at pensjonskassen system for styring og kontroll vil bli styrket med større grad av uavhengighet i oppfølgingen av utkontraktert virksomhet. Finanstilsynet viser samtidig til punktet foran hvor det fremgår at det ikke har vært gjennomført formelle evalueringer av sentrale tjenesteleverandører.

Forsikringsområdet

Forsikringsstrategien

Finanstilsynet forventer at det foreligger en forsikringsstrategi som fungerer som et styringsverktøy for styret. Strategien bør gi en klar definisjon av styrets risikotoleranse og inneholde et rammeverk for forsikringsrisiko med angivelse av risikorammer for de ulike forsikringsrisikoene. Strategidokumentet bør gi klare føringer og retningslinjer for de tiltak som skal gjennomføres når rammene overskrides eller strategidokumentets øvrige retningslinjer fravikes. Finanstilsynet legger til grunn at styringssystemet sikrer at pristariffene følges opp jevnlig av styret.

Finanstilsynet påpekte at det følger av pensjonskassens strategi for forsikringsområdet at strategien skal evalueres årlig, men konstaterte at dette ikke har vært gjennomført. Finanstilsynet kunne videre ikke se at eksponeringen mot risikorammene definert i strategien jevnlig rapporteres til styret. Under tilsynet ble det opplyst at rammeutnyttelse blir presentert for styret, men ikke basert på rammene definert i strategidokumentet. Finanstilsynet registrerte at forsikringsstrategien ikke inneholder noen omtale av de ulike forsikrings-/bufferfond og det er derfor uklart om det er en klar strategi for hvordan pensjonskassen skal bruke disse fondene i sin risikostyring. Strategien dekker videre ikke risikoen ved overgang til fripoliser. Finanstilsynet konstaterte at pensjonskassens forsikringsstrategi ikke har fungert som et styringsverktøy for styret.

Finanstilsynet registrerer at styret erkjenner at forsikringsstrategien ikke har blitt evaluert og oppdatert. Finanstilsynet tar til etterretning at styret i løpet av 2018 vil oppdatere og utvide forsikringsstrategien. Finanstilsynet legger til grunn at styret sikrer at forsikringsstrategien er et reelt styrende dokument for styring og overvåking av pensjonskassens forsikringsrisiko.

***

Finanstilsynet ber om å motta kopi av protokollen fra styremøtet hvor Finanstilsynets merknader blir behandlet.

Kopi av dette brevet bes sendt til intern- og ekstern revisor.

For Finanstilsynet

Hege Bunkholt Elstrand
seksjonssjef

Runar Elvsborg
spesialrådgiver

Dokumentet er godkjent elektronisk og har derfor ikke håndskrevne signaturer.